

Проф. др Ђорђе БОРОЗАН

ЦРНА ГОРА И I СРПСКИ УСТАНАК 1804.*

Предавање *Црна Гора и први српски устанак* поводом 200-годишњице Првог српског устанка у овом високом дому наука и умјетности схватам као особиту част и одговорност.

Тема под овим насловом носи доиста голему одговорност уколико се схвати као трагање за историографски, још присутним истраживачким изазовима и научним дилемама. Навешћу неке:

1) Да ли су прилике у Црној Гори и догађања у Београдском пашалуку за вријеме Првог српског устанка од 1804. до 1813. године могле имати за посљедицу већи степен заједничког прегнућа у војном сједињавању и политичком дјеловању ослободилачких покрета које су организовали Петар I Петровић Његош и Карађорђе Петровић.

2) Да ли су и у којој мјери европска збивања покренута Француском револуцијом и исходиштем рата Аустрије и Русије против османске империје у посљедњој деценији XVIII вијека стварала претпоставке за сепаратистичке, одметничке и ослободилачке покрете балканских хришћана који су прерастањем буне у устанак са револуционарним обиљежјима управо ишли смјером промјена које су Први српски устанак учиниле прворазредним догађајем на Балкану у првој деценији XIX вијека.

3) Исто тако, присутна је извјесна недоумица, импутирана стално дохрањиваном исполитизираним историографијом, да ли је Петар I, на бројна Карађорђева указивања у писмима о потреби повезивања и задуживања ратних операција Црногораца у „дизању на устанак” брђанских племена и српског становништва у Рашкој области, Босни и Херцеговини могао више од чињеног.

4) И коначно, није ли Петар I као владар државе чија се посебност и самосталност након Стеге, Мартинића и Круса из 1796. и За-

* Трибина ЦАНУ, 19. фебруар 2004.

коника општег црногорског и брдског из 1798, 50-чланог Правитељства „кулука” из 1799. и Законика из 1803, као органа конституисане централне власти у Црној Гори, руководио државим циљевима и могућностима, водећи реалну политику усаглашену са руским империјалним препорукама и интересима.

У трагању за могућим одговорима на овако формулисане премисе изазване дисонантним интерпретативним уопштавањима, оптерећеним ваннаучним промишљањима, определијелио сам се за настојање да упоредим презентирањем збивања на просторима војних и политичких дешавања везаних за ратна искушења и планове главних личности свих догађања – Петра I и Карађорђа Петровића – сагледам вријеме и простор црногорског и устаничног ангажовања током трајања Првог српског устанка.

Тиме бисмо, надамо се, макар наговијестили још један у низу потребних, научних задатака, који би се састојао у педантном аналитичком сагледавању свих релевантних чињеница на основу којих би се слика збивања на оновременом простору данашње Црне Горе и Србије, сагледана кроз европске ломове изазване Наполеоновим ратовима, била у складу са промјенама на Балкану насталим презимањем простора Млетачке републике и разламањем османске империје устанком Срба у Београдском пашалуку.

*

За почетак оваквог преступа могло би се поћи од несумњиве чињенице да је Црна Гора у 19. вијек ушла као политичка, историјска, територијална и друштвено-економска цјелина са атрибутима државноправног идентитета и законодавством којим је постала препознатљива у међудржавним стратегијским односима и интересима европских сила. Подстакнут идејама националног препорода владика Петар I стварао је институције државе вјерујући у суштинске измјене црногорског друштвеног бића путевима европских промјена.

Ипак, на путу таквих државних и националних промишљања окренутих према бококоторском приморју, након нестанка млетачке републике (1797), нашла се премоћна Аустрија. Њој су миром у Кампоформију препуштени ранији млетачки посједи Истра, Далмација и Бока Которска. Иако препозната у сфери империјалног интереса Аустрије на основу плана о интересној подјели Балкана између Каторине II и Јосифа II с почетка 80-их година 18. вијека,

Црна Гора под вођством Петра I, упркос искушењима и интригама наметаним од ћудљивих петроградских изасланика, држала се Русије, њене покровитељске улоге и свете православне мисије, вјерујући да њени државници неће допустити да се бечки политичари поиграју судбином црногорског народа. Познајући европске прилике, Петар I промишљао је могућности пробуђених покрета на Балкану, интуитивно уочавао суштинске промјене у балканском дијелу Отоманске империје и у републиканизму насупрот централистичком монархизму, настојао да Црну Гору прилагоди новонасталим промјенама. Чинио је то снагом државничког ауторитета стеченог улогом духовног и политичког предводника, стратега, законодавца и обазривог поштоваоца снаге и утицаја Општег црногорског збора, институције која је најсјајније изражавала и очувала пут црногорске државности. „Пошто је – како констатује Бранко Павићевић – испунио најзначајнију замисао на плану унутрашњег устројства Црне Горе – потврдио централни суд и земаљско правитељство, допунио Законик општи црногорски и брдски”, Петар I је своја спољнополитичка размишљањима везао за стратегијска и политичка схватања и ишчекивања дипломатских посленика Русије, Француске и Аустрије. Ускомешаност балканског хришћанског становништва у Београдском пашалуку, Херцеговини и међу брђанским племенима, изазвана анархичном управом, будила је наду у отпор ширих сразмјера. Знајући да пивски архимандрит Арсеније Гаговић најбољи познавалац тамошњих прилика одржава везе са народним првацима Ваљевске нахије који су у дослуху са војвођанским Србима, Петар I упутио га је у Русију да представнике министарства иностраних послова упозна са устаничким расположењем. На основу добијених сугестија на пријему код цара Александра I архимандрит Гаговић пренио је увјерења руских званичника да није вријеме за такав подухват јер је процијењено да такав устанак „у српском народу намјерно изазивају Фронцузи”. Руско страховање од устаничких промјена, макар и ослободилачких од османске власти на Балкану, полазило је од могућности прихватања идеја француске револуције и настојања да балкански хришћани који су под руском заштитом од 1774. таквим чињењем могу довести у питање руско-турске односе. Уосталом, рад француских агената на сузбијању руског утицаја и ширењу идеја Француске револуције из Дубровника и Скадра према ослободилачким балканским покретима није био непознат руским обавјештајним круговима. Владика

Петар I био је, од самог почетка идеје о отпору и ослободилачким плановима, уплетен у устаничке припреме. Писмо игуману Морачког манастира од јуна 1803, у којем помиње могућност дизања под оружјем 12.000 ратника у случају општег устанка и писмо игуману дечанског Манастира Хаџи Данилу од 22. јануара 1804. у којем помиње „да ти је на знање”... да ове године „... имамо намјерније ми Црногорци и са београдске стране Срби ... скочити на оружје против наших врагова Турака” јасно казују да се ишло у сусрет великим догађајима.

Сумња руске владе у намјере црногорског владара и везе са Французима навела је да, уз службено обавјештење бечких политичких кругова, упуте генерала Марка Ивелића, у својству царског изасланика да из Боке (Рисна) надгледа и утиче на збивања у Црној Гори како не би измакла контроли Петрограда и Беча. Стога је Петар I од јануара до јула 1804. године био под присмотром царског изасланика Ивелића, који је, сходна упутствима, чинио све да га уклони. У таквим околностима показала се снага „свеопштег сбиранија” народних права који су се на скупу на Цетињу 3/15. 1804, сагласили са садржином писама упућених цару Александру I и светом Синоду руске цркве, наглашавајући да је сав Ивелићев рад превратнички и недоличан према „нашем архипастиру” којег следујемо и коме вјерујемо, а што се тиче црквеног става истакнуто је да „Свети Синод нема никаква права над архијерејима који му нијесу подвластни изван предјела руских граница... и по овом с нашим архипостиром немају никаква посла”.

Опрхван невољама у вријеме мисије генерала Ивелића, владика Петар I није био у прилици да помогне буну Београдском пашалуку, која је избила након сјече кнезова 15. фебруара 1804. Страх од продора јакобинског духа на просторе мале Црне Горе, због чега је Ивелић послат, није престао ни по отварању руског конзулата у Котору јер је конзул Алексеј Мазуревски, оптужбама против владичиног секретара Фрања Долчија успио да пресудом на смрт најповјерљивијег сарадника Петра I оствари дио плана грофа Ивелића. И ова афера свакако је удаљила Петра I од могућности праћења збивања у Београдском пашалуку.

Долазак Стефана Андрејевича Санковског у Црну Гору (марта 1805) и његов рад у вези са укључивањем Црне Горе у „Балкански план” Адама Чарторијског, којим је Русија осигурала своје интересе против Наполеонових претензија на том дијелу Балкана, наговије-

штен кроз дефинисање – плана државних реформи које нијесу реализоване, тај план постао је основа промишљања Петра I који, ратујући против француских снага и садејствујући са руском флотом вицеадмирала Сењавина, засновао је свој план о славено-српској држави.

Током читаве 1806. године, све до упада руских трупа у Влашку и Молдавију и објаве рата Русији од стране султана Селима III 15/27. XII 1806. г. Црна Гора се са свим расположивим војним потенцијалом ангажовала у освајању Боке Которске и експедицијама руске флоте према Дубровнику, Корчули и Брачу.

Почетак руско-османског рата створио је нову стратегијску ситуацију на Балкану. Информишући Санковског о разлозима војног уласка у Молдавију и Влашку, руско министарство иностраних послова нагласило је потребу спајања црногорско-бокешких и херцеговачких снага, ојачаних руским одредима с циљем упада у Херцеговину и похода у сусрет устаничким српским снагама, којима у сусрет иде молдавска армија. За извођење плана запосједања Херцеговине било је неопходно организоват снажан фортификациони систем за очување Боке Которске, затим израдити одбрамбени систем за случај напада османских снага из Спужа, Жабљака и Подгорице и снажним ударом овладати правцима: Требиње-Клобук; Грахово-Никшић и Острог-Никшић како би се обезбиједио улазак и пролаз кроз Херцеговину. План за освајање Херцеговине, рађен ужурбано и уз обавијест Карађорђу да упуту дио снага „у сретање” а чему га је подробно обавијестио делегат Петра I сердар Саво Пламенац, споро се остваривао. Ваља напоменути да је поводом плана о запосједању Херцеговине црногорски владар разрадио пројекат о оснивању словено-српске државе чија би територија обухватала Црну Гору са градовима: Подгорица, Спуж, Жабљак, читаву Боку Которску, Херцеговину и дио Далмације са Дубровником као главним градом. Са овим планом био је упознат руски министар иностраних послова Будберг и цар Александар I.

Неуспјеси у освајању Никшића и Требиња и пораз код Клобука окончали су надања да се преко Херцеговине крене у сусрет српским устаницима. Мир у Тилзиту 1807. означио је крај узалудним борбама и настојањима Црне Горе за уједињење с Боком Которском и овладавање Херцеговином. Како је првим чланом уговора о миру у Тилзиту ријешено да руска војска уступа француским трупама „земљу под називом Котор”, владика Петар I напустио је Котор и отпутовао на Стањевиће почетком августа 1807. године.

*

У плановима ширења устанка изван Београдског пашалука Карађорђево писмо упућено 27. августа 1804. Арсенију Гаговићу садржало је разлоге који су натјерали устанике да отпочну борбу, да сагледају које су успјехе остварили, али када је са садржином и захтјеви-ма Гаговић упознао Марка Ивелића услиједио је савјет да се не одупиру османским властима. Тиме су очекивања првака брђанских племена: Дробњака, Ускока, Морачана и Никшићана, одложена за погоднију прилику.

Током 1805. године Владика Петар I је у договору са изаслаником Санковским стишавао и уздржавао од неконтролисаних акција Дробњаке, али га они нијесу послушали и тешко су страдали у октобарском сукобу са снагама Сулејман-паше Скопљака. Арсеније Гаговић успио је да утиче на Пивљане да не доживе сличне невоље.

Успјеси војске српских устаника у правцу Вишеграда и Нове Вароши крајем 1805. и почетком 1806. године и продор једног њеног дијела низ долину Ибра ка Новом Пазару, оживјели су устаничко расположење и у Старом Влаху. Такав устанички замах утицао је на становништво Васојевића, које се, послје устанка масовније насељавало по старовлашком простору, низ ибарску долину и у централну Србију. Када је устанички покрет захватио Брда и Васојевиће и у Полимљу и у Потарју узнемирио османске власти, Порта је затражила да се изврши мобилисање војске из Босне и Албаније и онемогући устаницима да заузму стратегијски важну комуникацију Нови Пазар – Сјеница – Сарајево јер би то значило одвајање босанског пашалука од Цариграда. Овом интервенцијом спутавала се сарадња брђанских племена са Црном Гором.

Управо у таквим околностима на основу Одлуке мира у Пожуну 26. децембра 1805, којим су области некадашње Млетачке републике Истра, Далмација и Бока препуштени Аустрији, Црна Гора је сходно Одлуци Скупштине у Рисну од 15. октобра 1806. године, о уједињењу Боке са Црном Гором, отпочела, уз помоћ руске флоте адмирала Сењавина, борбе против француских снага.

И током 1806. године, због претходно наведених разлога, владика Петар I водио је помирљиву политику савјетујући Ровчане, Морачане, Пипере и Бјелопавлиће да не узнемиравају османске власти. Сличне савјете упутио је горњоморачким првацима да се прођу четовања и отимања по Херцеговини.

У поменутом писму Карађорђу од 15. фебруауа обавијестио га је о припремама за борбу против Француза и намјери да од Аустрије преотме Боку Которску. Карађорђево одговор с почетка априла којим, због тешког положаја устаника моли за помоћ и тражи да владика војском удари на Босну и Херцеговину, те да похита „да се сјединимо”, значио је потпуно непознавање реалних војно-политичких могућности и прилика у којима се тада налазила Црна Гора.

Карађорђево писмо примио је Петар I у другој половини априла када је командовао војском у борбама против Француза на простору Дубровачке републике и у одговору од 1. маја поручио му да сопственим снагама чува границе ослобођеног дијела Србије и чека повољније спољнополитичке прилике. Из сарадње са руским изаслаником Санковским могао је дознати да ће ускоро доћи до ратног сукоба између Москве и Цариграда и стога није још био увјерен да би покрет тако широког захвата који би обухватио Босну, Херцеговину, Брда и стару Србију, како је предлагао Карађорђе, могао бити успјешно изведен. Уосталом, у пропагандном смислу он је био могућ али на терену у оновременим условима доиста нијесу постојале реалне снаге ни за његов почетак а камоли за успјешан исход.

При позивању у неодложну помоћ Црногораца, Далматинаца и Херцеговаца, писмима од 29. маја и 1. јула 1806. године, Карађорђе се руководио сопственим визијама и тешкоћама управо у вријеме потпуног ангажовања црногорско-бокељских и руских снага у простору Боке Которске и Дубровника.

Како устанички продор у Рашку област првих мјесеци 1806. није омогућио овладавање комуникацијом која преко Новог Пазара, Сјенице и Пљеваља ка Сарајеву одржава снажном везом царства са Босном и Херцеговином, а када се томе дода такође војнички снажно контролисани правац од Скадра преко Подгорице, Спужа, Никшића, Требиња и Билеће, било је разумљиво зашто није дошло до сједињавања устаничких снага са брђанским племенима, као ни шире сарадње Брђана са Црногорцима. Без потпуног овладавања поменутиим комуникационим правцима и градовима заједничка садејства реално нијесу била могућа.

Средином 1807. године Петар I послао је свог изасланика Сава Пламенца да се обавијести о даљим Карађорђевим плановима. Писмом од 13. јуна Карађорђе је извјестио Петра I о успјесима устаника, страховању од напада из Босне и надању да ће црногорским ангажовањем оно бити онемогућено. Том приликом, поздрављајући ми-

трополита у својству књаза црногорског, уручио је поздраве руском изасланику Санковском и замолио да ступе „у кореспонденцију”.

Могућност сарадње створене руско-османским ратним сукобом у 1807. години изневјерене су већ поменути неуспјелим планом продора у Херцеговини и обустављене закључењем мира у Тилзиту 7. јула 1807, поразног за Црну Гору због обавезе да напусте Боку додијељену Французима. Стриктно поштовање спровођења интереса руске спољне политике на Балкану које се одразило и на међусобне везе Петра I и Карађорђа несумњиво је утицало на спорост и неодлучност у погледима и могућим исходима устаничког дјеловања током 1804. и 1805. године.

Када бисмо сумирали учинке црногорске војске на бококоторском и херцеговачком ратишту, затим учешће брђанских племена и пораз на догађања у Дробњаку, с једне, и главне успјехе српских устаника у београдском пашалуку, с друге стране, могли бисмо закључити да се почетна заједничка очекивања доиста нијесу остварила. Неостварене могућности и нереални захтјеви на међусобном плану, као и стално супротстављени руски интереси таквом изазову били су у томе главна сметња. Наиме, док је устанички занос по освајању Београда подстицао очекивања широког замаха ослободилачког покрета, иницирао на сарадњу и могућа садејства са црногорским снагама, реално просуђивање свих ових догађања не би могло занемарити војну премоћ османских снага у Босни, Херцеговини, Санџаку и Сјеверној Албанији.

Од августа 1807. до прољећа 1809. Црна Гора је прошла кроз низ тешких искушења због заоштрених пограничних односа са Французима и учесталих сукоба са снагама околних паша и везира. У Морачи, Васојевићима, Дробњаку, Пиви и читавим Брдима, хајдучија, изазвана анархијом, хватала је све већег маха. У читавом Полимљу, Потарју и Старовлашкој области. Хајдучке и усташке дружине из Дробњака, Ускока, Мораче и Васојевића нашле су се, још од раније, у устаничким јединицама српске војске током опсаде Београда.

Упркос Тилзитском миру који је, што се тиче Црне Горе и Србије, београдског пашалука, изневјерио надања њихових вођа – Петра I и Карађорђа – руско-османски рат погодовао је, ипак, остваривању веза између Црне Горе, Брда и Србије, подстакао ширење ослободилачког покрета на простору Горњег Полимља и за посљедицу имао ново устаничко врење с прољећа и током љета 1809. године. Не без разлога Карађорђе је с прољећа 1809. офанзивно дјеловање усмје-

рио правцем Сјеница – Нови Пазар – Лим и Тара. Ширећи тако устанички замах на читавом простору до оновремене границе Црне Горе и Албаније. Са великим симпатијама пратило је овај устанички замах становништво у горњим токовима Лима и Таре. Вођа Првог српског устанка био је увјерења да ће обављене припреме резултирати устанком који ће обухватити не само српско становништво између Ибра и Лима, већ и Васојевиће и друга црногорска племена.

Из Карађорђевих порука упућених руском генералу Прозорском да је устаничка војска успјешно ослободила Сјеницу и Нову Варош и опколила Пријепоље, те да је главни друм између Босне и Цариграда пресјекла, може се закључити да су услови за скори сусрет и садејства са црногорском војском, били веома изгледни. Истовремено руском представнику у Србији генералу Родофиникину јављао је Карађорђе о устанку у Брдима, као и да су Црногорци кренули у офанзиву, те да су ускоро могуће и заједничке операције у Херцеговини. Међутим, умјесто оваквих очекивања, офанзивно напредовање је заустављено доласком османских трупа из Фоче, Сарајева, Бијелог Поља, Новог Пазара и Пећи. Осим тога Карађорђе је био принуђен да се 25. априла врати у Београд због војно-политичких договора са Родофиникијем. Хаџи Продану Глигоријевићу повјерио је да са једним устаничким одредом из Старог Влаха крене у правцу Бијелог Поља и да тамошње хришћане окрене на устанак.

У другој половини маја 1809. Карађорђе је по повратку на фронт, предузео нову офанзиву и код Суводола извојевао значајну побједу над снагама Сулејман-паше Скопљака и Нуман-паше Махмудбеговића. Овом успјеху српске војске допринијели су Васојевићи, Брђани и Морачани учешћем у Карађорђевим јединицама и самосталним борбама. У даљем походу Карађорђе је могао рачунати са значајном подршком становништва, Брђана и Горњег Полимља. Очекивао је да се са црногорским владаром сретне негдје на Тари и почетком јула обавијестио га да се креће тамо поручујући да је управо прави тренутак да „сложно са свију страна” заједнички ударимо.

Карађорђево одушевљење и овако велико очекивање било је засновано на тадашњим успјесима српских и руских снага у источној Србији и отхрањено надом да се стварају изгледне прилике за остваривање плана кнеза Адама Чарторијског.

Митрополит Петар I се, и у овом, случају руководио реалном политичком ситуацијом и био веома опрезан јер га је богато државно и животно искуство упозоравало да, након мира у Тилзиту, Европа

неће благонаклоно гледати на спајање устаничких ратних прегнућа Србије и Црне Горе. То би значило, мимо дипломатских рјешења, помирити се са рушењем знатног дијела отоманске власти на балканском простору.

Питање је исто тако да ли би оновремене велике силе, опхрване обуздавањем Наполеонових амбиција о преуређењу Европе, биле спремне учинити толику конфесију ослободилачким покретима Срба и Црногораца, већ и збор чињенице што су у руском учешћу препознале империјалне амбиције Петрограда на читавом балканском простору. Уосталом, опрезност црногорског владара имала је реално упориште у исходу црногорско-руске сарадње у Боки и неуспјелом походу на Херцеговину. И поред тога, користећи знатно бољи положај Црне Горе за остваривање заједничког плана у 1809. години, упутио је крајем маја поруку Бањанима, Граховљанима, Рудињанима, Братоножићима и осталим брђанима као помоћ 1000 Црногораца, поручио Васојевићима да се са Хаџи Проданом, Карађорђевићем изаслаником, договоре о даљим акцијама и, средином јуна, послао синовца Станка Стијепова у Дробњаке с поруком да се припрема општи напад на локалне османске власти.

Разрађујући план заједничке борбе с Карађорђевићевом устаничком Србијом, Петар I, опрезно је рачунао и са могућношћу изненадног напада из Подгорице, Скадра и Бара. Током љета 1809. припреме за садејства и сусрет са српским устаницима биле су у пуном јеку. Ради тога гувернадур Вуко Радоњић писао је Владици да се у Морачи припрема храна за 7.000 ратника и тражио да се убрзају све остале ратне припреме. Већ од почетка јула из владичиног Главног стана на Планиници Петар I је командовао свим припремама шаљући специјалне одреде и чете до дубоко у Херцеговину. Слао је емисаре како би од тамошњих првака дознао колико је реално вођење оперативних дејстава и у томе је највећу корист као дотада имао од пивског првака Архимандрита Арсенија Гаговића. Чете које је Петар I слао по Херцеговини вршиле су оружане диверзије и спречавале прикупљање муслиманских обвезника упућиваних на ратишта са српским устаницима.

Међутим, пошто су околности пораза српских снага на нишком фронту присиле Карађорђа да опет напусти извођење ратног плана продора према Тари и испуњавања стратегијског подухвата спајања са црногорском војском, то је овај одлазак с војском у помоћ угроженом фронту, након чегарске катастрофе, значио и крај ове могућ-

ности. У таквим околностима Петар I донио је одлуку да распусти војску с Планинице, о чему је обавијестио Карађорђа и од њега добио писмо у којем му, поред осталог, захваљује на ратној сарадњи и напору његове војске јер је „...обуставила Турке скендеријске државе, херцеговачке и албанске... да не би дејствовале на нашу војску”.

Након повлачења с Планинице задржао се у Острогу настојећи да учврсти органе локалне власти међу оним брдским племенима којима је од тада пружао пресудну помоћ и утицај. Посебну бригу поклонио је Дробњацима, Ускоцима и Жупи никшићкој. Његов изасланик Станко Стијепов уручио је том приликом дробњачким правцима владичино упутство за формирање локалне власти које потврђује његову жељу да Дробњаци и Ускоци остану под утицајем Цетиња. Слично становиште показао је према Жупљанима и Озрињима. Напуштајући Планиницу у децембру 1809, када је оставио у аманет архимандриту Јосифу Павићевићу да их у случају опасности одбрани ангажовањем Пјешиваца и Бјелопавлића.

Посебну бригу Петар I посветио је односима на граници према Скадарском и Херцеговачком пашалуку. Томе су били разлог стални узгранични сукоби, упади, отмице и свађе.

Током 1812. године притисак турских власти из Скадра, Подгорице, Жабљака и Спужа није престајао. Оваквом стању доприносили су и сами Црногорци упорним настојањем да прошире свој животни простор ка долинама Зете, Мораче и обалама Скадарског језера. У једном извјештају Петра I из јула 1812. помиње се да су Црногорци напали на Спуж и Подгорицу, али да су са знатним губицима одбијени. У јулу исте године извршили су напад на Жабљак и нанијели непријатељима осјетне губитке. Живјело се у условима стања за које се може рећи ни рата ни мира. И управо када је владика Петра овакво наметнуто стање из Скадра доводило у тешка искушења започео је Наполеонов поход на Русију. Владика Петар I вјеровао је у Русију упркос чињеници да је 1807 (Тилзитским миром) остављен „без сваке помоћи” и надао се у руску побједу над Наполеоном. Почетком јуна 1812. послао је императору Александру I поруку у којој је истакао такво увјерење али и напоменуо да се у Црној Гори не може „ни живјети ни умријети спокојно”. И док се на широким пространима Русије водила битка у којој се рјешавала судбина Европе, а над устаничком Србијом хватао се мрак сурове османлијске освете, црногорског владар опхрвале су црне слутње због неизвјесне судбине велике заштитнице и вожда Карађорђа чија су пи-

сма престала да стижу. Пратећи развој догађаја на руском ратишту Владика је вјеровало да се управо тамо бије одлучујућа битка за спас ослободилачких покрета црногорског и српског народа. Утолико је теже примио вијести да је Карађорђевић устанички и револуционарни покрет поништен а не заштићен 8. тачком Букурешког мира, препуштен сопственој одбрани и премоћним османским снагама. Упркос охрабрујућих вијести са руског ратишта, добијено Карађорђево писмо које је Петар I дао да се прочита на тајној фебруарској скупштини на Цетињу 1813. године, унијело је туробна расположења.

Једна класична буна снажног замаха која је прерасла у својеврсни устанак и ослободилачким замахом створила револуционарне промјене, препуштена је себи у тренутку када су њени резултати на војном, политичком, културном и стратегијском плану били доведени до рјешења самосталне и суверене државе. Као што је успон био неочекивано брз у свему постигнутом, тако је и пад, односно одлазак Карађорђа са дијелом вођства из покорене Србије значио велики неуспјех европских сила, у првом реду Русије и Аустрије, које нијесу схватиле да је српска револуција неминовност а српска држава реалност, која се фактички била откинула од османске империје. Такво стање требало је прихватити и рјешење подржати, а не га осакатити тако скромним захтјевима садржаним у 8. тачки Букурешког мира.

Када се узме у обзир сва наведена фактографија и имају у виду околности ратовања Црне Горе у вријеме трајања Првог српског устанка, и објективно размотре сва настојања, успјеси, порази и неостварена очекивања, стиче се недвојбен утисак да су планови, амбиције и надања били једно, а политичка реалност сасвим другачија. Рекло би се народски: учињеном мане нема. Изгледа да се и није могло ни више ни боље. Можда се у појединим етапама могло и брже, али остаје питање, не за историчара, шта би било да је било.